

Robert Castermans

3de,
herz.
en uitgebr.
druk

Karel en Elegast (Karel ende Elegast)

De beste versie van de Middelnederlandse tekst
en een vertaling in hedendaags Nederlands
in doorlopend proza

nu ook
met
annotaties

Met een uitgebreide toelichting

Karel en Elegast (Karel ende Elegast)

Van Robert Castermans zijn ook verschenen:

Alles over vrouwen versieren, De beste versiertips, Deel 2

Lovematches, Alles over vrouwen versieren, Deel 1

De Nachtwacht van de Middelnederlandse literatuur, Een bloemlezing van Middelnederlandse letterkunde in hedendaags Nederlands

Beatrijs, De beste versie van de Middelnederlandse tekst en een vertaling in hedendaags Nederlands in doorlopend proza

Elckerlijc in hedendaags Nederlands, De zedenleer hoe iedereen de zaligheid kan verwerven, Hoe ieder mens gedagvaard wordt om voor God rekenschap af te leggen

De blootsvoetse broeders (De bervoete broers) en Stout en Onbeschaamd (Stout ende Onbescaemt) in hedendaags Nederlands, En andere kluchten van de rederijkers

Het esbatement van den appelboom (Het esbattement over de appelboom) in hedendaags Nederlands en andere kluchten van de rederijkers, Met een uitgebreide toelichting and with a summary in English of The Farce of the Apple Tree

De klucht Nu noch (Toe maar) in hedendaags Nederlands, andere kluchten, sproken en boerden, Onderbroekenlol in middeleeuwse literatuur en een pittige polemieek met prof. dr. Ludo Jongen

Lanseloet van Denemarken en De heks in hedendaags Nederlands, Een verkrachter of een verleider?

Granida van P.C. Hooft in hedendaags Nederlands, Met een uitgebreide toelichting

Salarisonderhandelen, De beste strategieën en tips voor een hoger salaris

Zie over deze boeken:

www.lovematches.nl

www.salarisonderhandelen.nl

en

www.bravenewbooks.nl/robertcastermans > alle boeken

Robert Castermans

Karel en Elegast (Karel ende Elegast)

**De beste versie van de Middelnederlandse tekst
en een vertaling in hedendaags Nederlands
in doorlopend proza**

Met een uitgebreide toelichting

3de, herziene en uitgebreide druk

Brave New Books
Amsterdam
2025

1ste druk 2021

2de, herziene en uitgebreide druk 2023

3de, herziene en uitgebreide druk 2025

Copyright © 2025 Robert Castermans

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur. Tekstmining en datamining van deze uitgave of delen ervan zijn uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights reserved, including those for text and data mining, AI training, and similar technologies.

Vormgeving en omslag: xpressie – Arnoud Bernhard

ISBN: 9789465126449

NUR: 613, 620, 621, 622 – mediëvistiek, Nederlandse taal en letterkunde algemeen, Literatuurgeschiedenis van de Lage Landen, Letterkunde

Trefw.: Karel ende Elegast, Karel en Elegast, Karel de Grote, ridderverhaal, Karelepiek, Karelromans, Frankische ridderromans, middeleeuwse epiek, middeleeuwse literatuur, middeleeuwen, Nederlandse letterkunde, Nederlandse literatuur

*Dedicated to the memory of
Opgedragen aan de nagedachtenis van*

*Riet Castermans-Janssen
13 november 1923 – 27 juli 1980*

*Fons Castermans
22 september 1925 – 3 april 2022*

*Henri Castermans
19 september 1950 – 18 september 2023*

Zie over Riet en Fons: <https://salarisonderhandelen.nl/in-memori-am-fons-castermans>

Zie over Henri: <https://salarisonderhandelen.nl/in-memori-am-henri-castermans> en <https://salarisonderhandelen.nl/het-egidius-lied-het-henri-lied-voor-henri-castermans>

INHOUD

WOORD VOORAF	9
INLEIDING	13
Samenzwering tegen Karel de Grote.....	13
Karelepiek.....	15
Overlevering	17
Auteurschap	20
Samenvatting	22
Tijd en plaats	26
Thematiek en motieven.....	27
Personages	33
Vertelsituatie	37
Latere bewerkingen.....	38
Afbeeldingen	41
NOTEN	51
BIBLIOGRAFIE	57
KAREL ENDE ELEGAST IN HET MIDDELNEDERLANDS MET ANNOTATIES	69
TOELICHTINGEN BIJ VERSREGELS	123
KAREL EN ELEGAST IN HEDENDAAGS NEDERLANDS	131
Proloog (vs. 1-10).....	133
Drievoudig goddelijk bevel om te stelen (vs. 11-192)	133
Ontmoeting met de zwarte ridder (vs. 193-383)	135
Tweegevecht tussen Karel en Elegast (vs. 384-680)	137
Het dievenkoppel op pad (vs. 681-841)	141
Inbraak in Eggeriks slaapkamer (vs. 842-1022)	143
Valstrik voor Eggerik (vs. 1023-1273)	145
Het tweegevecht als godsoordeel (vs. 1274-1407)	148
Epiloog (vs. 1408-1419)	149
BIJLAGE	151
Karel en Elegast voor beginners.....	151

WOORD VOORAF

Karel ende Elegast is waarschijnlijk de meest gelezen tekst uit de Middelnederlandse letterkunde. Het is een van de kroonjuwelen van deze literatuur. Het is ook onze enige volledig overgeleverde Frankische ridderroman. Al in de middeleeuwen was *Karel ende Elegast* wijdverbreid en bijzonder populair. Op scholen in Nederland en Vlaanderen is het veruit de meest besproken en meest gelezen Middelnederlandse tekst.

De taal van *Karel ende Elegast* is Middelnederlands. Voor een leek is dat vrij moeilijk te begrijpen en zonder annotaties (woordverklaringen) loop je al snel vast. In de middeleeuwen bestond geen officiële spelling. Trouwens, hét Middelnederlands bestaat niet. Er is slechts sprake van een verzameling dialecten. Elk dialect had zijn taaleigenaardigheden. Een woord werd in de praktijk op meerdere manieren gespeld. Dat maakt het soms moeilijk om te onderkennen welk woord bedoeld wordt. De eerste officiële spelling dateert van 1804 en is opgesteld door de neerlandicus Matthijs Siegenbeek (1774-1854). Nu hebben we de *Woordenlijst Nederlandse taal*, ook wel het Groene Boekje genoemd. Hierin staan de officiële spellingregels en de officiële spelling van woorden. Overigens was er ook geen officiële grammatica in de middeleeuwen. Er waren dus geen vaste grammaticaregels, waardoor er wisselende taalvormen voorkwamen. De eerste spraakkunst van het Nederlands is in 1584 verschenen: *Tweespraack vande Nederduitsche letterkunst, ófte vant spellen ende eyghenscap des Nederduitschen taals* van Hendrik Laurensz. Spiegel (1549-1612) met 'Voorreden' (een voorwoord of voorbericht) van Dirck Volckertsz. Coornhert (1522-1590).¹ Deze grammatica is geschreven in de traditionele onderwijsvorm van de dialoog (= tweespraak). Tegenwoordig hebben we de *Algemene Nederlandse spraakkunst* (ANS), die de meest gezaghebbende grammatica van het Nederlands is.

Meestal worden middeleeuwse teksten uitgegeven met verklarende voetnoten. Dan zit je te lezen met één vinger bij de tekst en met een andere vinger bij de voetnoten. Niet alle woorden die je niet kent, worden hertaald en omdat het Middelnederlands vaak een heel andere zinsstructuur heeft dan het moderne Nederlands, moet je geregeld een zin twee of drie keer lezen, voordat je begrijpt wat er bedoeld wordt. Dit gaat zeer ten koste van het leesgenot. Vgl. Marita Mathijssen (2003a, p. 125):

Hertaling is de enige weg naar de hedendaagse lezer. Daarmee geeft de historisch letterkundige aan, dat het oude Nederlands een vreemde taal is geworden, zoals het Frans of Duits. Literaire auteurs uit deze landen krijgen mooie, gesubsidieerde vertalingen – waarom onze auteurs uit het verleden dan niet?

Voor de hertaling van *Karel ende Elegast* heb ik dankbaar gebruikgemaakt van de uitgaven van deze ridderroman in de 'Bibliografie' en het *Middelnederlandsch woordenboek* (het MNW). Er bestaan meerdere uitgaven van *Karel ende Elegast*, maar de beste versie is de door Ton Duinhoven gereconstrueerde gemeenschappelijke lezing van alle overgeleverde bronnen. Daarom ben ik daarvan uitgegaan. Ik heb geen interpunctie aangebracht in de Middelnederlandse tekst omdat soms niet duidelijk is of een versregel of deel ervan bij een vorige versregel hoort of bij een volgende. Meerdere interpretaties zijn dan mogelijk. Vgl. Maaike Hogenhout-Mulder (1985, p. 23):

Vaak zal een mnl. [= Middelnederlandse, R.C.] tekst die je onder ogen krijgt, op moderne wijze zijn geïnterpungeerd door degene die hem heeft uitgegeven. Dat is gemakkelijk, maar in zekere zin ook gevaarlijk: soms zijn er namelijk andere lezingen van de tekst mogelijk als je de interpunctie 'wegdenkt'.

Vertalen is interpreteren. Vertalen is ook verminken. Ik heb ernaar gestreefd om de hertaling zo begrijpelijk en leesbaar mogelijk te maken, zodat je de tekst kunt lezen zonder verklarende voetnoten. Aan de inhoud heb ik uiteraard niets veranderd. Ik ben zo dicht mogelijk bij de tekst gebleven, maar twee keer heb ik enkele woorden toegevoegd om de bedoeling van de tekst te verduidelijken:

- 'Daer men mi volgede achter / Ic en dorste niet keren door den lachter' (vs. 741-742) (Omdat ik achtervolgd werd, durfde ik niet om te keren vanwege de schande). Omdat de dichter niet aangeeft wat die schande is, loopt deze zin niet lekker. Daarom heb ik van 'door den lachter' (vanwege de schande) een nieuwe zin gemaakt: *Het zou een schande zijn als ik in de kraag gevat zou worden.*
- 'Dat was hem een scone boer' (vs. 1078) (Dat was voor hem een duidelijk teken). Hieraan heb ik toegevoegd dat het een duidelijk teken was *van Gods bescherming.*

De dichter gebruikt wel erg vaak het woord 'doe' (toen). Dat heb ik niet iedere keer letterlijk vertaald met 'toen' om storende woordherhaling te voorkomen. Ook noem ik enkele keren het

antecedent van een verwijfswoord ter verduidelijking. Soms kun je niet letterlijk vertalen, omdat een minder geschikt woord gebruikt wordt ter wille van het rijm. In citaten heb ik de spelling af en toe stilzwijgend gemoderniseerd of gecorrigeerd. Zo schreef je vroeger 'Middeleeuwen' en 'Renaissance' met een hoofdletter, maar tegenwoordig schrijf je de naam van een historische periode met een kleine letter, dus 'middeleeuwen' en 'renaissance' (zie het Groene Boekje, p. 124-125).

Bij hertalingen van middeleeuwse teksten wordt de Middelnederlandse tekst meestal afgedrukt op de linkerpagina en de hertaling op de tegenoverstaande pagina. Ik doe dat niet, omdat mijn hertaling niet per versregel is, maar in doorlopend proza. Het eindrijm heb ik dus niet behouden. Wil je het slotrijm van Middelnederlandse teksten handhaven, dan krijg je erg onnatuurlijke zinnen en moet je af en toe woorden gebruiken die geen goede hertaling zijn. De Middelnederlandse tekst heb ik om de 5 versregels genummerd en de tekst in eigentijds Nederlands om de 25 hertaalde versregels.

Voor op- en aanmerkingen hou ik me warm aanbevolen. Je kunt me die laten weten via de pagina 'Contact' van www.lovematches.nl of www.salarisonderhandelen.nl

Robert Castermans
Amsterdam, november 2021

Deze 2de druk heb ik herzien en uitgebreid met ruim 4.000 woorden. Hij bevat echter 4 pagina's minder dan de 1ste druk. Dit komt doordat lettergrootte 11 gebruikt is in plaats van lettergrootte 12 om de boekprijs zo laag mogelijk te houden.

Robert Castermans
Amsterdam, november 2023

In deze 3de druk heb ik een aantal verbeteringen aangebracht. Verder heb ik de Middelnederlandse tekst voorzien van annotaties omdat enkele leraren Nederlands me dat vroegen om deze uitgave nog geschikter te maken voor het voortgezet onderwijs. Ze willen namelijk een deel van *Karel ende Elegast* klassikaal behandelen om

leerlingen enigszins kennis te laten maken met het Middelnederlands en dan zijn woordverklaringen erg handig. Over het algemeen hertaal ik in de annotaties iets letterlijker en in de prozatekst iets vrijer. En ik herhaal liever een woordverklaring dan dat ik je verwijst naar een eerdere annotatie, zodat je niet terug hoeft te bladeren.

Robert Castermans
Amsterdam, januari 2025

INLEIDING

*Vraie historie ende al waer
Mach ic u tellen hoorter naer*

Zo begint *Karel ende Elegast*. Niet alleen deze twee versregels bevatten gepaard rijm, maar de hele tekst. Door het rijm kon het publiek beter luisteren en kon de minstreele (beroepsverteller) de versregels makkelijker uit zijn hoofd leren: *versifier, c'était se souvenir*. Op een marktplein, op een pleisterplaats, aan een hof of op een feest droeg hij ze vervolgens voor. Het is ook mogelijk dat hij het handschrift en later de gedrukte tekst voor zich had en het verhaal voorlas of af en toe even spiekte als hij de tekst niet meer vanbuiten wist. Geert Claassens denkt dat de zinnen grammaticaal van een zodanige moeilijkheidsgraad zijn dat de tekst door de verteller eerder zal zijn voorgelezen dan uit het hoofd voorgedragen (*Karel ende Elegast*, editie Claassens, p. 11).

Het middeleeuwse publiek heeft waarschijnlijk geloofd dat de *Karel ende Elegast* een 'vraie historie ende al waer' is. Jan van Boendale, ook bekend als Jan Boendale en Jan de Clerc (ca. 1280-ca. 1351), was een Brabantse schrijver. Zijn *Der leken spieghel* (ca. 1325-1330) (Gids voor niet-geestelijken) bestaat uit vier boeken. De eisen die aan een dichter gesteld mogen worden, bespreekt hij in het hoofdstuk *Hoe dichters dichten sullen ende wat si hantieren sullen* in het derde boek (Jan Boendale 1848, p. 158-172). Een dichter mag zich volgens Jan van Boendale nooit schuldig maken aan het vertellen van leugens over historische figuren. Hij vond *Karel ende Elegast* maar een leugenachtig verhaal, want hij schrijft: 'Men leest dat Kaerle voer stelen: Ic segt u, al zonder helen, Dat Kaerl noit en stal' (ibidem, p. 163-164) (Men leest dat Karel de Grote uit stelen ging. Ik zeg u onomwonden dat Karel nooit van zijn leven gestolen heeft).

Samenzwering tegen Karel de Grote

Met de bovenstaande aanhef wordt *Karel ende Elegast* geïntroduceerd als een historieverhaal, een vertelling die gebaseerd is op geschiedkundige feiten. Het bevat inderdaad een kern van waarheid.

De Frankische dichter en geschiedschrijver Einhard (ca. 770-840) heeft als hoveling Karel de Grote persoonlijk gekend. Hij heeft een biografie over hem geschreven: *Vita Caroli Magni* (Het leven van Karel de Grote). Daarin maakt hij melding van twee samenzweringen

Samenvatting

Karel ende Elegast is veruit de kortste Karelroman van heel Europa. Het is geen roman in de hedendaagse betekenis. Een roman is breder van opzet. Zo is de intrige of plot gecompliceerder. In een roman komen ook meer personages voor en is het tijdsbestek groter. Wat dat betreft, zou je beter van een Karelnovelle kunnen spreken, maar de grens tussen roman en novelle is niet scherp te trekken.

Het verhaal wordt niet *ab ovo* (vanaf het allereerste begin), maar *in medias res* verteld, d.w.z. dat de toehoorder midden in de handeling wordt geplaatst, dus zonder veel inleiding: 'Het was op enen avontstonde' (vs. 3) (Het was op een avond).

Waarom God koning Karel beveelt om te gaan stelen, is de clou van het verhaal. De koning begrijpt dat goddelijk bevel niet, want niemand is zo rijk als hij.

Proloog (vs. 1-10): De minstreele gaat een waargebeurd verhaal vertellen. Het is een wonder Gods, dat op waarheid berust. Karel de Grote ligt 's avonds in bed in zijn kasteel in Ingelheim.

Drievoudig goddelijk bevel om te stelen (vs. 11-192): De volgende dag zal Karel er een hofdag houden. Er verschijnt een engel, die hem beveelt om te gaan stelen, omdat het hem anders zijn leven zal kosten. Karel denkt dat hij droomt en schenkt er verder geen aandacht aan. De engel verschijnt voor de tweede keer en beveelt Karel om te gaan stelen omdat hij anders zijn leven zal verliezen. Karel kan zich niet voorstellen dat hij van God moet gaan stelen omdat hij zo rijk is. Als de engel Karel voor de derde keer aanspoort om te gaan stelen, moet het een bevel van God zijn en volgt hij het op. Hij doet zijn wapenrusting aan en sluipt naar de stal om zijn paard op te halen. Dat gaat makkelijk want alle deuren staan open en iedereen is verzonken in een diepe slaap. Te paard gaat hij op pad. Hij bidt God om hem te beschermen.

Ontmoeting met de zwarte ridder (vs. 193-383): Karel rijdt in het maanlicht en onder een heldere sterrenhemel een woud in. Hij overdenkt zijn optreden tegen dieven. Die riskeren hun leven. Nu begrijpt hij hun angst. Het zal hem nooit meer gebeuren dat hij iemand vanwege een kleinigheid laat sterven. Nooit meer. Elegast, een van zijn leenmannen, heeft hij uit zijn rijk verbannen vanwege een klein vergrijp. Die moet nu roven en stelen om te overleven. Hij heeft er nu veel spijt van dat hij hem zijn land en bezittingen heeft afgenomen. Dat was erg ondoordacht van hem, want Elegast had veel ridders en schildknappen in dienst en die leven nu allemaal in

(vs. 1412) en krijgt Eggeriks vrouw (vs. 1414). De vertelde tijd (het tijdsverloop in het verhaal) is dus hooguit een etmaal. De verteltijd (de duur van de voordracht) is ongeveer een uur. Het verhaal kun je in 30 à 40 minuten lezen.

Alle gebeurtenissen spelen zich af op het kasteel van Karel in Ingelheim en dat van Eggerik en in het woud. De afstand tussen deze kastelen wordt te paard afgelegd.

Je kunt het verhaal ook verdelen in 3 locaties, die veilig dan wel onveilig zijn voor de koning: Karel in het veilige kasteel, Karel in het onveilige buiten en Karel wederom in het veilige kasteel.

Thematiek en motieven

Feodale trouw en geloof vormen het thema. Volgens het feodale stelsel (leenstelsel) is God de opperste leenheer. Karel de Grote is zijn leenman, God is zijn hemelse leenheer (vs. 105-106). Karel is koning bij de gratie Gods. Op zijn beurt gaf de koning land in leen aan hertogen en graven. Delen van dat land gaven zij weer in leen aan leenmannen ofwel vazallen. Die konden ook weer land in leen geven aan achterleenmannen. Iedereen dient zijn leenheer trouw te zijn. Hoewel Karel Elegast heeft verbannen, blijft die zijn leenheer trouw. Eggerik is de antipode van Elegast. Hij is zijn leenheer niet trouw. De koning is bedroefd omdat Eggerik hem wil verraden, terwijl hij hem volgens het recht bij zou moeten staan (vs. 1062-1064). Leenbreuk ofwel ontrouw aan de leenplicht wordt felonie genoemd.

Een boodschap van *Karel ende Elegast* is: leenheer wees wijs en leenman wees trouw. Een andere boodschap is: vertrouw op God. Karel gehoorzaamt Gods bevel om te gaan stelen en daardoor wordt hij niet het slachtoffer van een moordcomplot, wordt Eggerik ontmaskerd en wordt Elegast gerehabiliteerd. De verteller vat de lering van zijn verhaal samen in de epiloog: 'Aldus moet god onse saken / Voor onse doot te goede maken' (vs. 1415-1416) (Zo moge God al onze moeilijkheden vóór onze dood tot een goed einde brengen). Karel vraagt God om hem Elegast als compagnon te bezorgen en God geeft hem die als helper. Ook vraagt hij God om hem te beschermen en God doet dat. Als het tweegevecht tussen Elegast en Eggerik te lang duurt, bidt Karel tot God om het naar rechtvaardigheid en recht te beëindigen. God verhoort dit gebed.

De middeleeuwer had een theocentrische levensbeschouwing. Godsdienst en katholicisme zijn in de middeleeuwen synoniem.

en de zondige mens. Maria werd daarom ook wel de Middelares genoemd.

- Elegast maakt met zijn rechterhand drie keer een kruisteken: één voor zichzelf, één voor zijn wapenrusting en één voor zijn paard (vs. 1322-1325). De dichter gebruikt ook drie keer het woord *seinde* (maakte een kruisteken).
- Het ingrijpen van God heeft drie positieve gevolgen: Karel ontloopt een moordaanslag, Eggerik en de overige verraders krijgen hun verdiende straf en Elegast wordt gerehabiliteerd. Karel zegt dan ook in vs. 1403 tegen God: 'Met rechte mach ic u loven' (Terecht moet ik U loven).

Ook 7 en 12 zijn heilige getallen. Karel wou dat hij niet hoefde te gaan stelen, ook al zou het hem zeven stenen burchten aan de Rijn kosten (vs. 119-122), de wapens van Karel zijn de beste die Elegast de afgelopen zeven jaar gezien heeft (vs. 312-313), Karel de Grote heeft 12 pairs (paladijnen), Elegast heeft 12 kameraden (vs. 519) en Jezus had 12 discipelen (apostelen).

Het getal 2 is geen heilig getal. Het is het getal van de duivel. Daarom schrikt Karel als hem voor de tweede keer bevolen wordt om te gaan stelen. Ook zwart verwijst naar de duivel, het is de kleur van de duivel. Als Karel de zwarte ridder ontmoet, denkt hij dat het de duivel in hoogsteigen persoon is, omdat hij helemaal zwart is (vs. 288-289). Zijn wapens, helm, schild, wapenrok en paard zijn allemaal zwart.

Het belangrijkste motief van *Karel ende Elegast* is een koning die incognito uit stelen gaat, hulp krijgt van een meesterdief en zo een samenzwering ontdekt. Dit motief komt voor in vele sprookjes uit Europa en Azië (Hendrik Kroes 1951-1952).

Andere motieven zijn:

- het motief van het woud als plaats van bezinning en inzicht. Door de bomen heb je geen uitzicht op wat verder weg is en word je teruggeworpen op jezelf. In het woud komt Karel tot inzicht.
- het motief van de lachwekkende onhandigheid van de dief. Karel wil met een ploegijzer een muur doorboren en hij laat zich het wonderkruid uit zijn mond stelen. Hiertegenover staat de behendigheid van Elegast als dief. Hij gebruikt een breekijzer om een gat in een muur te maken en weet Karel het kruid ongemerkt af te pakken.
- het motief van toverkunst. Elegast kan met toverspreuken iedereen in een diepe slaap laten vallen en alle sloten openen en

Personages

Er treden maar weinig sprekende personages op: Karel, Elegast, een engel, Eggerik van Eggermonde, zijn vrouw en de hertog van Beieren.

Karel is geen modelvorst die de rol van superman speelt, maar een feilbare soeverein. Hij is een mens met zwakheden. Voortaan zal hij iemand vanwege een klein vergrijp niet meer laten terechtstellen. Het verbannen van Elegast was een fout van hem, het was een te zware straf. Hij komt tot dat inzicht en heeft er spijt van. Als hij de mogelijkheid krijgt, maakt hij het weer goed met Elegast. In dit opzicht vertoont *Karel ende Elegast* kenmerken van een vorstenspiegel. Dit is een literair werk met politieke en ethische adviezen voor staatshoofden. Meermaals voelt Karel angst. Hij is bang zijn eer te verliezen; hij zou liever al zijn bezittingen kwijtraken. God, zijn goddelijke leenheer, zorgt ervoor dat hij ze allebei behoudt. Dit in tegenstelling tot de aardse leenheer Karel, die zijn leenman Elegast alles afgenomen heeft. Maar Karel leert een betere leenheer te zijn.

Als inbreker is hij erg onhandig. Hij liegt door zich uit te geven voor Adelbrecht (= 'de door adel schitterende'), maar dat doet hij noodgedwongen. Wel is hij een vroom man. Om Gods bescherming te krijgen slaat hij een kruis, voordat hij gaat stelen (vs. 98) en als hij Elegast aanziet voor de duivel (vs. 287). Hij vertrouwt op God en gehoorzaamt Hem en daardoor komt hij achter de trouw van Elegast en de ontrouw van Eggerik. Elegast heeft hij ten onrechte zo zwaar gestraft en Eggerik vertrouwt hij ten onrechte. De eerste is dus zijn vriend en de tweede zijn vijand.

Elegast is het prototype van de trouwe leenman. Zijn riddereer en riddertrouw worden gesteld tegenover de ontrouw en het verraad van Eggerik. Hoewel de koning Elegast verbannen heeft, weigert die hem te bestelen, maar vroeger heeft hij dat wel gedaan (vs. 1040-1042). Ook Elegast is dus tot inzicht gekomen. Uit zijn weigering bij de koning te gaan stelen blijkt dat hij zijn koningsgetrouwe tradities bewaard heeft; hij toont ook een hoofse zelfbeheersing als hij Adelbrecht zijn voorstel om bij de koning in te breken verder niet kwalijk neemt (Hendrik Kroes 1951-1952, p. 86), hoewel degene die wil dat hij de koning schade berokkent, het volgens hem niet verdient te leven (vs. 624-625).

De tekst geeft geen uitsluitsel waarom de koning Elegast verbannen heeft. Het kan vanwege de diefstal van vs. 1040-1042, maar deze diefstal kan gepleegd zijn nadat Karel Elegast verbannen

- vs. 1416-1419: 'Aldus moet god onse saken / Voor onse doot te goede maken / Des gonne ons die hemelsche vader / Nu segget amen alle gader' (Zo moge God al onze moeilijkheden vóór onze dood tot een goed einde brengen. Dat vergunne ons de hemelse Vader. Laten we nu allemaal zeggen: 'Amen.').

De verteller wendt zich tot zijn toehoorders met een sententie (zinspreuk) in vs. 899-900: 'Der vrouwen list es menichvout / Sijn si jonc oft sijn si out' (Vrouwen kennen veel listen, of ze jong zijn of oud). In vs. 569 laat hij Karel zo'n algemene waarheid zeggen: 'Noot breect alle strijt' (Nood breekt wet).

Een enkele keer wijst de verteller zijn publiek ter verduidelijking op iets wat hij eerder heeft gezegd: 'Doe elegast quam ten gereide / Daer ic heden eer af seide' (vs. 875-876) (Toen Elegast bij het zadel kwam, waar ik het zojuist over had).

De auteur kent de gedachten van de personages en geeft die vaak weer. Prachtige monologues intérieurs (inwendige, innerlijke of stille monologen) zijn bijvoorbeeld vs. 50-84, 100-130, 203-272, 308-320 en 328-351. Ook de gebeden zijn schitterend verwoord. Je voelt gewoon de intens beleefde vroomheid, bijvoorbeeld vs. 169-192 en 1298-1320. Dit maakt het verhaal allemaal erg levendig. De auteur is ook een meester in het beschrijven van vechtscènes (vs. 384 e.v. en 1332 e.v.). Die waren bij het middeleeuwse publiek net zo geliefd als knokfilms van bijvoorbeeld Bruce Lee, Chuck Norris, Steven Seagal, Jean-Claude van Damme en Jackie Chan bij velen vandaag de dag.

Latere bewerkingen

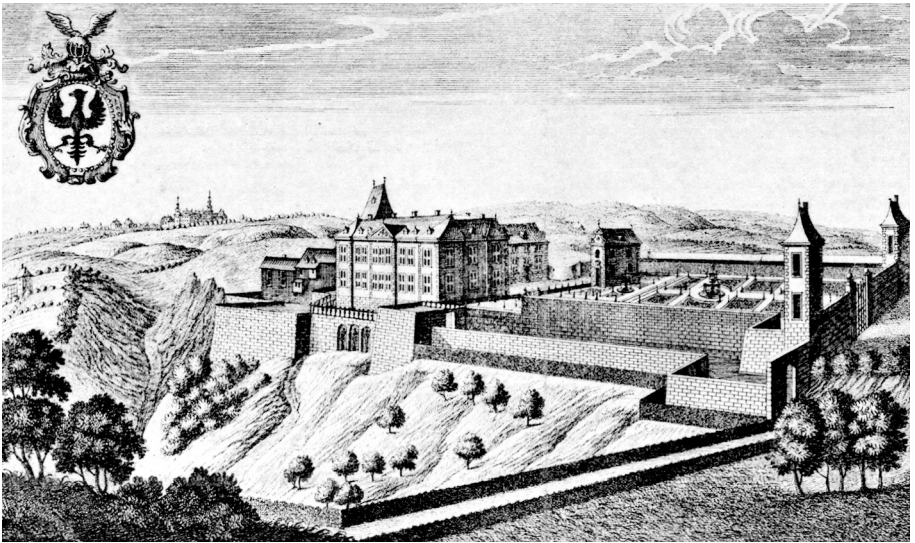
De *Karel ende Elegast* is in later eeuwen meermaals bewerkt.

Christiaan Tebbenhoff heeft in 1898 *Karel en Elegast, Tooneelspel in drie bedrijven* gepubliceerd. Dit is een zeer vrije bewerking van het middeleeuwse verhaal. Het eerste bedrijf bevat 7 tonelen, het tweede bedrijf 8 tonelen en het derde bedrijf 4 tonelen. Er treden veel personages in op. Koning Karel en zijn vrouw Hildegarde, Karel en Lodewijk (hun zonen), Hildegarde en Gertrude (hun oudere dochters van ongeveer 20 jaar), Bertha en Maria (hun jongere dochters van ongeveer 15 jaar), Eggerik en zijn vrouw Bertrade, Elegast, zijn onderbevelhebber Walter, de verspieder Wolfram en nog een aantal personages.

Ook August Heyting (1879-1949) heeft *Karel ende Elegast* bewerkt tot een toneelstuk: *Karel en Elegast of de koning en de dief, Tragi-komedie in vijf bedrijven* (1930). Ieder bedrijf bestaat uit 2 tonelen, alleen het derde bedrijf bestaat uit 1 toneel. Net als

Afb. 1: Charles Rochussen (1814-1894): *Karel de Grote tot keizer gekroond* (kleurenlithografie uit 1878-1881), Rijksmuseum in Amsterdam. Afb. 1, 5, 6 en 7 staan in kleur in het inlijfexemplaar van deze 3de druk van *Karel en Elegast (Karel ende Elegast)* op <https://www.lovematches.nl/karel-en-elegast-karel-ende-elegast>. In het voorliggende boek staan de afbeeldingen niet in kleur om de boekprijs zo laag mogelijk te houden.

Afb. 4: Remacle Le Loup, ook geschreven als Remacle Leloup (1694-1746): gravure van het kasteel van Aigremont (ca. 1744)

Afb. 5: het kasteel van Aigremont (rechts) en de kasteelboerderij (links), beide gebouwd in de 18de eeuw. Voor de 2de druk van het voorliggende boek heb ik op 3 september 2023 een rondleiding bijgewoond door het kasteel van Aigremont. De gids, José-Anne Lenaers, zei dat van de middeleeuwse burcht 99% verdwenen is. Die stond waar nu de boerderij staat. – fotografie: Robert Castermans

Afb. 6: de boerderij naast het kasteel van Aigremont. Links van de punt van het dak is een bliksemafleider op het dak erachter te zien. Daar heeft de toren van de middeleeuwse burcht gestaan. Van die toren is slechts een fractie over. – fotografie: Robert Castermans

Afb. 7: het kasteel van Aigremont. Dit is een detail van een schilderij uit de 18de eeuw dat in het kasteel van Aigremont hangt. – fotografie: Robert Castermans

NOTEN

1. Er is een nog oudere grammatica van het Nederlands. Eigenlijk gaat het om een aanzet tot een grammatica, want deze spraakkunst is niet voltooid en niet gepubliceerd: *Voorreden vanden noodich ende nutticheit der Nederduytscher taelkunste* (Inleiding op de noodzaak en het nut van de Nederlandse grammatica) uit 1568, hoogstwaarschijnlijk geschreven door Johan Radermacher (1538-1617). De Latijnse vorm van die naam is Johannes Rotarius. Zie Christopher Joby (1985, p. 5):

The most influential Dutch grammar produced in the sixteenth century was the *Twe-Spraack vande Nederduitsche Letterkunst* ('Conversation about Dutch Grammar') written by Hendrick Spiegel and published in 1584 by the Amsterdam Rhetoricians' Chamber (*rederijkerskamer*), *De Eglantier*. However, this was not the first Dutch grammar to be written. Thanks to the painstaking [= nauwgezet, zorgvuldig, R.C.] work of Karel Bostoen (Bostoen 1985), it is now generally accepted that this accolade [= lofbetuiging, eerbetoon, R.C.] goes to a 1568 unpublished manuscript written not in the Low Countries, but in London by the *mercator sapiens* [= wijze koopman, handelaar die tevens cultuurbeoefenaar of geleerde is, R.C.], Johannes Radermacher. The fact that Radermacher's grammar was unpublished obviously meant that it did not have the influence of Spiegel's *Twe-Spraack*. We should also admit that it is clearly unfinished, much of it consisting of an introductory argument as to why such a grammar was necessary. One reason Radermacher puts forward in his introduction is that Dutch is not so poor or 'unfruitful' (*onvruchtbar* [sic, R.C.]) that it cannot express what can be expressed in Latin or Greek, two languages that had already been grammaticized. Here, we find the topos of pride in the vernacular [= landstaal, eigen taal, R.C.]. Writers across Europe were defending and promoting their own vernaculars during this period and it is interesting that Radermacher's defence of Dutch predates that of Simon Stevin on the Continent in his *Uytspraeck vande Weerdicheyt der Duytsche Tael* [= Oordeel over de waarde van de Nederlandse taal, gepubliceerd in 1586, R.C.] ('Declaration of the Worthiness of the Dutch Language') by some eighteen years [...]

en Christopher Joby (1985, p. 324):

een reeks van deze aspecten verwaarlozen om tot een uniforme conceptie te komen.

3. Hannie Verhoosel (2007, p. 22) concludeert dat de meningen sterk uiteenlopen of de hoofse liefde wel of niet platonisch was:

Sommige wetenschappers opereren de mogelijkheid dat het (ook) om platonische liefde gaat (Bogin, Paden), andere lijken zeker van het lichamelijke karakter ervan (Duby). Bredere overeenstemming bestaat er over de opvatting, dat het de minnaar te doen was om het winnen van de liefde van de domna, maar in een feitelijke consummatie [= voltrekking van het huwelijk door de geslachtsgemeenschap, R.C.] ervan voorzag het spel van de hoofse liefde waarschijnlijk niet.

Een aantal pagina's verder stelt ze:

Tot het midden van de dertiende eeuw had kuisheid te maken met het onderscheid tussen *Fin'amors* en *Fals'amors*, ware hoofse liefde en lust. Pas daarna werd kuisheid gekoppeld aan maagdelijkheid. Het verwerpen van puur vleselijke lust betekent echter geen ontkenning van de fysieke aard van de hoofse liefde, die was volkomen geaccepteerd. Het is dan ook zeer onwaarschijnlijk dat de hoofse liefde platonisch was, zoals soms wordt gedacht. De troubadours zinspelen vaak op de fysieke liefde, ook al komt het in hun chansons niet gauw tot een seksuele vereniging (ibidem, p. 43-44).

4. Jozef Janssens beweert in deze gedegen en boeiende studie op p. 96 dat Geert Claassens de laatste uitgever is van *Karel ende Elegast*. Diens bedoelde uitgave dateert echter van 2012 (overigens heeft Geert Claassens *Karel ende Elegast* ook in 2018 gepubliceerd in zijn boek *Voorbeeldig en vermakelijk vertellen, Zeven Middelnederlandse verhalen*), terwijl de 1ste druk van mijn uitgave van *Karel ende Elegast* dateert van 2021. Zou Jozef Janssens mijn boek werkelijk niet gelezen hebben of niet kennen? Of verzwijgt hij het op verzoek van Ludo Jongen, die hij op p. 12 bedankt voor zijn hulp? Met Ludo Jongen heb ik een pittige polemiek gevoerd. Hij heeft een boemerang met zwavelzuur naar me geworpen, maar die is uiteindelijk in zijn gezicht keihard uit elkaar gespat. Zie hierover o.a. mijn boek *De klucht Nu noch (Toe maar) in hedendaags Nederlands, andere kluchten, sproken en boerden, Onderbroekenlol in middeleeuwse literatuur en een pittige polemiek met prof. dr. Ludo Jongen*.

BIBLIOGRAFIE

Van Aiol tot de Zwaanridder, Personages uit de middeleeuwse verhaalkunst en hun voortleven in literatuur, theater en beeldende kunst. Redactie: W.P. Gerritsen en A.G. van Melle. Nijmegen: SUN. 1993.

J.A. Alberdingk Thijm: *Karolingische verhalen, Karel en Elegast, Floris en Blancefloer, De vier Heemskinderen.* In de bewerking van J.A. Alberdingk Thijm. Gemoderniseerd [en] inleiding door J.J. Blessinga. 5de dr. Utrecht [enz.]: Veen. 1983. (Amstelpaperback).

Jos A. Alberdingk Thijm: *Karolingsche verhalen, Carel en Elegast, De vier Heemskinderen, Willem van Oranje, Floris en Blancefloer.* In nieuwer form overgebracht door Jos A. Alberdingk Thijm. 3de uitgave. Amsterdam: C.L. van Langenhuysen. 1873.

Het album J. Rotarii, Tekstuitgave van het werk van Johan Radermacher de Oude (1538-1617) in het Album J. Rotarii, Handschrift 2465 van de Centrale Bibliotheek van de Rijksuniversiteit te Gent. Met inleiding en commentaar door K. Bostoën, met medewerking van C.A. Binnerts-Kluyver, C.J.E.J. Hattink en A.M. van Lynden-de Bruïne. Hilversum: Verloren. 1999.

Ene andre tale, Tendensen in de Middelnederlandse late ridderpiek. Onder redactie van An Faems en Marjolein Hogenbirk. Hilversum: Verloren. 2012. (Middeleeuwse studies en bronnen, dl. 131).

W.J.M.A. Asselbergs: 'De formulering der gebeden in: Karel ende Elegast'. In: *Handelingen van het twee en twintigste Nederlands philologen-congres.* Gehouden te Utrecht op donderdag 17 en vrijdag 18 april 1952. Groningen: J.B. Wolters. 1952, p. 25-26.

Petty Bange: *Ridders in de middeleeuwen, Het romantische ideaal en de rauwe werkelijkheid.* Zutphen: Walburg Pers. 2019.

Beatrijs en Carel ende Elegast. Uitgegeven en toegelicht door W.J.A. Jonckbloet. Amsterdam: P.N. van Kampen. 1859.

Evert van den Berg en Bart Besamusca: 'De Karelepiek in vogelvlucht'. In: *De epische wereld, Middelnederlandse Karelromans in wisselend perspectief.* Onder redactie van Evert van den Berg en Bart Besamusca. Muiderberg: Dick Coutinho. 1992, p. 9-23.

Evert van den Berg: 'De omzwervingen van *Karel ende Elegast* (*Eleg. M 25-34*)'. In: *Rapiarijs, Een afscheidsbundel voor Hans van Dijk*. Onder redactie van S. Buitink, A.M.J. van Buuren en I. Spijker. Utrecht: Instituut De Vooy voor Nederlandse taal- en letterkunde. 1987. (Ruygh-bewerp, [dl.] 16), p. 9-11.

J. Bergsma: *Bijdrage tot de tekstcritiek van den Karel ende Elegast*. Groningen: J.B. Wolters. 1890.

Davide Bertagnolli: 'De *Spiegel historiael* in Italië, Onbekende fragmenten te Valenza'. In: *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 135 (2019), p. 260-295.

Bart Besamusca: recensie van: *Karel en Elegast, Het mooiste Nederlandse ridderverhaal uit de middeleeuwen*. Vertaald door Karel Eykman. Bezorgd en ingeleid door A.M. Duinhoven. Amsterdam: Prometheus / Bert Bakker. 1998. (Nederlandse klassieken, dl. 14) en: *Karel en Elegast*. Samengesteld door Hubert Slings. Amsterdam: Amsterdam University Press. 1997. (Tekst in context, dl. 1). In: *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 115 (1999), p. 274-276.

De Bijbel. Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap. Amsterdam [enz.]: Querido Facto. 2021. (NBV21 [= de nieuwe Bijbel voor de 21e eeuw]). ISBN 978 90 214 2875 8

Jan van Boendale: *Lekenspiegel, Een leerdicht uit Antwerpen*. Samenstelling en vertaling: Ludo Jongen en Miriam Pipers. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep. 2003. (Griffioen).

Jan Boendale: *Der leken spieghel, Leerdicht van den jare 1330*. Uitgegeven door M. de Vries. Dl. 3 (Leiden: D. du Mortier en Zoon. 1848). (Werken uitgegeven door de Vereeniging ter Bevordering der Oude Nederlandsche Letterkunde).

Karel Bostoën: *Bonis in bonum, Johan Radermacher de Oude (1538-1617), humanist en koopman*. Met medewerking van C.A. Binnerts-Kluyver, C.J.E.J. Hattink en A.M. van Lynden-de Bruïne. Hilversum: Verloren. 1998. (Zeven Provinciënreeks, dl. 15).

K. Bostoën: *Kaars en bril, De oudste Nederlandse grammatica*. [Middelburg]: Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. 1985. Overgedrukt uit het archief van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen 1984.

Dorine Boudewijn: 'Waarom Eggeric de dief niet zag, De magische dimensie in "Karel ende Elegast" '. In: *Queeste, Tijdschrift over middeleeuwse letterkunde in de Nederlanden* 17 (2010), p. 48-60.

M.C.A. Brongers: 'Karel ende Elegast en de Oudnoorse *Karlamagnús saga*'. In: *De nieuwe taalgids* 65 (1972), p. 161-180.

Joachim Bumke: *Hoofse cultuur, Literatuur en samenleving in de volle middeleeuwen*. Vertaald door Karin Hilbers en Annelies van Hommelen. Eindredactie Paul Sars. [DI.] 2 (Utrecht: Spectrum. 1989). (Aula pocket, [dl.] 838). Vertaling van: *Höfische Kultur, Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter*. Band 2.

R.C. van Caenegem: *Geschiedenis van het strafprocesrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw*. (Avec résumé français). Brussel: Paleis der Academiën. 1956. (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, klasse der letteren, verhandeling nr. 24).

Caerl ende Elegast. Edidit et illustravit Hoffmann Fallerslebensis. In: *Horae Belgicae, Studio atque opera Henrici Hoffmann Fallerslebensis*. Pars quarta. Lipsiae: F.A. Brockhaus. 1836.

Geert H.M. Claassens: 'De dichter liegt, maar hij spreekt toch de waarheid, Over feit en fictie in middeleeuwse literatuur'. In: *Medioneerlandistiek, Een inleiding tot de Middelnederlandse letterkunde*. Onder redactie van Ria Jansen-Sieben, Jozef Janssens en Frank Willaert. Hilversum: Verloren. 2000. (Middeleeuwse studies en bronnen, dl. 69), p. 179-191.

Katrien Depuydt: 'Het staat in het woordenboek, dus het klopt'. In: *Medioneerlandistiek, Een inleiding tot de Middelnederlandse letterkunde*. Onder redactie van Ria Jansen-Sieben, Jozef Janssens en Frank Willaert. Hilversum: Verloren. 2000. (Middeleeuwse studies en bronnen, dl. 69), p. 317-325.

G.R.W. Dibbets: *Twe-spraack vande Nederduitsche letterkunst (1584)*. Ingeleid, geïnterpreteerd, van kommentaar voorzien en uitgegeven. Assen [enz.]: Van Gorcum. 1985. (Studia theodisca, [dl.] 17).

A.M. Duinhoven: 'Basin en Elegast'. In: *Karolus Rex, Studies over de middeleeuwse verhaaltraditie rond Karel de Grote*. Onder redactie van Bart Besamusca en Jaap Tigelaar. Hilversum: Verloren. 2005. (Middeleeuwse studies en bronnen, dl. 83), p. 93-104.

A.M. Duinhoven: *Middel nederlandse syntaxis, Synchron en diachroon*. Dl. 2: De werkwoordgroep. Groningen: Martinus Nijhoff. 1997.

A.M. Duinhoven: *Middel nederlandse syntaxis, Synchron en diachroon*. Dl. 1: De naamwoordgroep. Leiden: Martinus Nijhoff. 1988.

A.M. Duinhoven: 'Bokken en sprongen in de Gentse "Karel ende Elegast" '. In: *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 107 (1991), p. 182-207.

A.M. Duinhoven en G.A. van Thienen: 'Een onbekende druk van de "Karel ende Elegast" in Leningrad'. In: *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 106 (1990), p. 1-14.

A.M. Duinhoven: *Bijdragen tot reconstructie van de Karel ende Elegast*. Dl. 2 (Groningen: Wolters-Noordhoff / Bouma's Boekhuis. 1981). (Neerlandica traiectina, [dl.] 27).

A.M. Duinhoven: *Bijdragen tot reconstructie van de Karel ende Elegast*. Dl. 1 (mit einer Zusammenfassung in deutscher Sprache) (Assen: Van Gorcum. 1975). (Neerlandica traiectina, [dl.] 21). Handeseditie dissertatie.

Antonius Maria Duinhoven: *Bijdragen tot reconstructie van de Karel ende Elegast*. Dl. 1: Textkritische Studien zu *Karel ende Elegast*. Teil 1 (mit einer Zusammenfassung in deutbibliografischer Sprache) (Assen: Van Gorcum. 1975). Dissertatie Utrecht.

Einhard: *Het leven van Karel de Grote*. Vertaald en toegelicht door Patrick de Rynck. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep. 1999. Oorspronkelijke titel: *Vita Caroli Magni*. (Baskerville serie).

L.E.O. Faes: *Elegast is Malegijs ~ Ingelheim is Tongeren, Een nieuwe visie op "Karel ende Elegast" en de "Historie van de vier Heemskinderen"*. Almere [enz.]: Van de Berg. 2009.

Susan E. Farrier: *The medieval Charlemagne legend, An annotated bibliography*. Dutch materials treated by Geert H.M. Claassens. New York [enz.]: Garland Publishing. 1993. (Garland medieval bibliographies, vol. 15).

W.P. Gerritsen: 'De dichter en de leugenaars, De oudste poëtica in

KAREL ENDE ELEGAST

in het Middelnederlands

met annotaties

KAREL ENDE ELEGAST

Vraie historie ende al waer
Mach ic u tellen hoorter naer
Het was op enen avontstonde
Dat karel slapen begonde
5 Tingelem op den rij
Dlant was alle gader sijn
Hi was keiser ende coninc mede
Hoort hier wonder ende waerhede
Wat den coninc daer gevel
10 Dat weten noch die menige wel
Tingelem al daer hi lach
Ende waende op den anderen dach
Crone dragen ende houden hof
Om te meerne sinen lof
15 Daer die coninc lach ende sliep
Een heilich engel hem ane riep
So dat die coninc ontbrac
Bi den woorden die dengel sprac
Hi seide staet op edel man
20 Doet haesteliken u cleder an
Wapent u ende vaert stelen
God die hiet mi u bevelen
Die in hemelrike es here
Of gi verliest lijf ende ere

1. vraie = ware 2. mogen = kunnen; mach = kan; tellen = vertellen 4. beginnen = beginnen; begonde = begon, ging 5. tingelem op den rij = te Ingelheim aan de Rijn 6. dlant = dat land = het land; alle gader sijn = helemaal het zijne, helemaal van hem 7. mede = bovendien, ook 8. hier = nu; wonder = een wonder, een mirakel, een wonder Gods, een wonderwerk van God, een wonderlijke gebeurtenis door de bijzondere tussenkomst van God tot stand gebracht 9. gevallen = overkomen, gebeuren, geschieden; gevel = overkwam 10. noch = nog; die menige = menigeen, velen; wel = goed 11. al daer = alwaar, waar; liggen = verblijf houden, resideren, wonen, verblijven; lach = verbleef 12. ende = en; wanen = denken, van plan zijn; op den anderen dach = tijdens de volgende dag 13. crone = kroon; hof = hofdag 14. meerne = vermeerderen 15. daer = terwijl; lach ende sliep = lag en sliep, lag te slapen 16. aenroepen = toeroepen; hem ane riep = riep hem toe, riep tot hem 17. so dat = zodat; ontbreken = wakker worden, wakker schrikken; ontbrac = wakker werd 18. bi = door; dengel = die engel = de engel 19. staet op = (imperatief) sta op 20. doet = (imperatief) doe; haesteliken = haastig, snel; u cleder = uw kleren 21. wapent u = (imperatief) wapent u zich, bewapen u; varen = gaan; vaert = (imperatief) ga 22. heten = bevelen, gebieden, gelasten; hiet = hietet = droeg het op 24. lijf = leven

25 En steeldi in deser nacht niet
 So es u evel gesciet
 Gi sulter omme sterven
 Ende uwes lives derven
 Eer emmer sceit dit hof
 30 Nu verwacht u daer of
 Ende vaert stelen of gi wilt
 Neemt uwen spere ende uwen scilt
 Wapent u ende sit op u paert
 Haestelic ende niet en spaert
 35 Dit verhoorde die coninc
 Het dochte hem een vreemde dinc
 Want hi daer nieman en sach
 Wat dat roepen deden mach
 Hi waendet slapende hebben gehoord
 40 Ende en hilt hem niet an dat woort
 Ende quam in ander gedochte
 Die daer die bootschap brochte
 Dengel die van gode quam
 Sprac ten coninc als die es gram
 45 Staet op karel ende vaert stelen
 God hiet mi u bevelen
 Ende ontbiedet u te voren
 Anders hebdi u lijf verloren
 Mettien worde sweech hi
 50 Ende die coninc riep ay mi
 Als die sere was vereent

25. steeldi = steelt gi = steelt u 26. so = dan; es = is; evel = onheil, kwaad; gescien, gescieden = geschieden, gebeuren, overkomen; so es u evel gesciet = dan is het slecht met u gesteld, dan zal u onheil overkomen 27. er omme = als gevolg, dan 28. uwes lives = (2de naamval) uw leven; derven = verliezen 29. eer emmer = nog voordat; sceiden = eindigen, ophouden; sceit = voorbij is 30. hem verwachten = zich wachten voor, zich in acht nemen voor, zich hoeden voor; verwacht u daer of = past u daarvoor op 31. of gi wilt = alstublieft 32. spere = speer, lans; scilt = schild 34. sparen = dralen, talmen; niet en spaert = treuzel niet 35. verhoorde = hoorde 36. dunken = voorkomen, toeschijnen, toelijken, als mening hebben; dochte = leek 37. nieman = niemand 38. deden = betekenen; mach = kan (de dichter gebruikt de tegenwoordige tijd *mach* in plaats van de verleden tijd *mochte* uit rijm dwang; de vorige versregel eindigt namelijk op *sach*) 39. waendet = waende het = meende het 40. hem houden = zich houden; en hilt hem niet an dat woort = hield zich niet aan het woord, volgde het bevel niet op 41. gedochte = gedachte; quam in ander gedochte = dacht aan iets anders 42. brochte = bracht 44. als die es gram = als iemand die boos is 47. ontbiedet = ontbiedt het = gebiedt het; te voren = uitdrukkelijk 49. mettien = met dien = na deze 50. ay mi = wee mij 51. vereent = ontsteld

Wat eist dat dit wonder meent
 Eist alfsgedrochte dat mi quelt
 Ende dit grote wonder telt
 55 Ay hemelsche drochtijn
 Wat node soude mi sijn
 Te stelene ic ben so rike
 En es man in aertrike
 Weder coninc noch grave
 60 Die so rijc sijn van haven
 Sine moeten mi sijn onderdaen
 Ende te minen dienste staen
 Mijn selfs lant es so groot
 Men weet niewer sijns genoot
 65 Dlant es algader mijn
 Tot colene opten rijc
 Ende tot rome al voort
 Alst den keiser toe behoort
 Ic ben here mijn wijf es vrouwe
 70 Oost toter wilder denouwe
 Ende west tote in die see
 Nochtan hebbic goets mee
 Galissien ende spaengen lant
 Dat ic wan met miere hant
 75 Ende ic die heidene verdreef
 So dat mi dlant algader bleef
 Wat node soude mi wesen dan
 Te varen stelen ellendich man
 Ende waer om ontbiedet mi god
 80 Node brekic sijn gebot

52. eist = is het; meent = betekent 53. eist alfsgedrochte = is het een boze geest 54. telt = vertelt 55. hemelsche drochtijn = Heer in de hemel 56. node = noodzaak, noodzakelijkheid; wat node = uit welke noodzaak, waartoe, waarom; wat node soude mi sijn = waarom zou ik moeten 58. en es man in aertrike = er is geen man op aarde 59. weder ... noch = noch ... noch 60. haven = bezittingen 61. sine moeten mi sijn onderdaen = of ze moeten mij onderdanig zijn 63. mijn selfs = mijn eigen 64. niewer sijns genoot = nergens zijn gelijke 66. colene = Keulen 67. tot rome al voort = helemaal tot aan Rome 68. alst = dat immers 69. here = heerser, vorst; mijn wijf es vrouwe = mijn vrouw is heerseres 70. toter = tote der = tot de; wilder denouwe = onstuimige Donau 72. nochtan = bovendien; goets mee = meer bezittingen 73. galissien = Galicië; spaengen lant = het Spaanse land, Spanje 74. wan = won, veroverde; met miere hant = met mijn hand, eigenhandig 76. mi ... bleef = mij toebehoorde; algader = allemaal 77. node = noodzaak, noodzakelijkheid; wat node = uit welke noodzaak, waartoe, waarom; wat node soude mi wesen dan = waarom zou ik dan moeten 78. ellendich man = als een armzalige 79. ontbiedet = ontbiedt het = gebiedt het 80. node = met tegenzin; node brekic sijn gebot = liever volg ik

TOELICHTINGEN BIJ VERSREGELS

Een aantal versregels in *Karel ende Elegast* zullen voor een hedendaagse lezer moeilijk te begrijpen zijn. Daarom licht ik die hieronder toe.

vs. 141-143 Er is geen slot of deur die Karel tegenhoudt. Alle deuren staan open. Ook in De handelingen van de apostelen 5:17-23 worden deuren geopend door ingrijpen van God:

Daarop besloten de hogepriester en zijn medestanders, de sadduceeën, in te grijpen. Vervuld van jaloezie als ze waren, lieten ze de apostelen gevangennemen en opsluiten. 's Nachts opende een engel van de Heer echter de deuren van de gevangenis, bracht hen naar buiten en zei: 'Ga naar de tempel en spreek daar tot het volk over alles wat het nieuwe leven aangaat.' De apostelen gaven hieraan gehoor en gingen bij het aanbreken van de dag naar de tempel, waar ze hun onderricht voortzetten. Toen de hogepriester en de sadduceeën gearriveerd waren, riepen ze het Sanhedrin bijeen, de hele raad van oudsten van de Israëlieten, en zonden ze tempelwachters naar de gevangenis om de apostelen te halen. Maar toen de wachters daar kwamen, troffen ze hen er niet aan. Ze keerden terug om verslag uit te brengen en zeiden: 'De gevangenis was zorgvuldig afgesloten en de bewakers stonden bij de deuren, maar nadat we die geopend hadden, troffen we er niemand aan' (*De Bijbel*, p. 2031).

In De handelingen van de apostelen 12:6-10 bevrijdt een engel Petrus uit de gevangenis. De kettingen vallen van de handen van Petrus af en de ijzeren poort van de gevangenis gaat vanzelf open. Ook in De handelingen van de apostelen 16:26 gaan na een zware aardbeving alle deuren van de gevangenis open en gaan alle kettingen los waarmee de gevangenen vastzitten.

vs. 169-170 en 188 *Zo waarlijk als ..., zo moge U ...* is een oude gebedsformule. Vgl. de eedformule *zo waarlijk helpe mij God almachtig*. Deze woorden onderstrepen dat wat je gaat zeggen, werkelijk waar is. Je gelooft kennelijk in de almachtige God. Daarom zweer je bij Hem en Hij ziet erop toe dat je de waarheid en niets dan de waarheid spreekt.

In de middeleeuwen kwam een gebed waarin als het ware een beroep wordt gedaan op de verrichtingen van Jezus Christus op aarde, wel vaker voor. Zo lezen we in vs. 215-221 van de

vs. 926 en 1236 Elegast ving het bloed in zijn rechterhandschoen op, omdat in de middeleeuwen de rechterzijde de zijde van de waarheid was. De linkerzijde was die van de leugen. Vgl. het Engelse 'you are right' en het Duitse 'du has recht'.

vs. 1039-1042 De woorden *sulken scaerde* betekenen 'zo'n klein deel' of 'zo'n deel' en het woord *gedroeg* betekent 'waard was' of 'konden dragen'⁵. Dus er staat dat de koning erg kwaad op Elegast is omdat hij voorheen van zijn schat 'zo'n klein deel heeft gestolen dat het nauwelijks twee paarden waard was' of 'zo'n deel dat twee paarden het nauwelijks konden dragen'. Voor beide lezingen is wat te zeggen.

In vs. 219 staat dat de koning Elegast vanwege een klein vergrijp uit zijn rijk verbannen heeft en in vs. 617-619 dat de koning zo'n grote schat heeft dat het hem nauwelijks zou deren als Adelbrecht en Elegast wat uit zijn schatkamer zouden stelen. Dit pleit voor de eerste interpretatie. Maar volgens Elegast is de koning erg kwaad op hem ('te mi so gram'). Dat zal hij eerder zijn als het om zo'n deel van zijn schat gaat dat twee paarden het nauwelijks kunnen dragen. Mogelijk dikt Elegast jegens Adelbrecht zijn vergrijp aan omdat hij als voortvluchtige roofridder absoluut niet naar de koning wil gaan.

vs. 1073 Een tin of tinne is een kanteel. Dat is elk van de opstaande delen van de getande bovenkant van oude stads- en burchtmuren. Die zijn van elkaar gescheiden door zogeheten moordgaten. Door die moordgaten kon men op de vijand schieten.

vs. 1078 'Dat was hem een scone boer'. Het woord *boer* heeft al veel pennen in beweging gebracht en de interpretaties in de verschillende uitgaven lopen uiteen (Duinhoven 1975a en b, p. 344). In een voetnoot licht Ton Duinhoven toe:

Alleen Moller houdt het op *voorteeken* (p. 60): 'waarschijnlijk: dat was hem 'n klare beduiding (van Gods blijvende bijstand)'. Jonckbloet kiest voor *goed geluk*, evenals Alberdingk Thijm; Kuiper onthoudt zich van een interpretatie, zoals ook J. de Saint-Genois had gedaan, die het vers in zijn vertaling oversloeg; Bergsma vertaalt: *geval*, *gebeurtenis*; Rombauts: *gebeuren*. Maar wat is dan die schone gebeurtenis? Dat er reveille is geblazen; dat velen wakker werden; dat God iedereen had doen slapen; dat Karel uit stelen ging? Roemans en Van Assche lichten toe: 'dat was voor de koning een buitenkansje: hij was onbespied thuis geraakt'. Maar dan komt de opmerking in r. 1121 [= vs. 1078 bij mij, R.C.] wel als mosterd na de maaltijd. Een dergelijke

KAREL EN ELEGAST

Hertaald in hedendaags Nederlands

door

Robert Castermans

KAREL EN ELEGAST

Proloog (vs. 1-10)

Een waargebeurd verhaal, dat van a tot z waar is, kan ik u vertellen. Luister ernaar. Het was op een avond dat Karel ging slapen in Ingelheim aan de Rijn. Het hele land was van hem. Hij was zowel keizer als koning. Luister nu naar een wonder Gods, dat op waarheid berust. Wat de koning daar is overkomen, dat weten velen nog goed.

Drievoudig goddelijk bevel om te stelen (vs. 11-192)

Hij verbleef in Ingelheim en was van plan de volgende dag zijn kroon te dragen en een hofdag te houden om zijn roem te vergroten. Terwijl de koning lag te slapen, riep een engel hem toe, zodat hij wakker schrok van de woorden die de engel sprak. Hij zei: 'Edele man, sta op en doe snel uw kleren aan. Bewapen u en ga stelen, anders verliest u uw leven en uw eer. God is de Heer van het hemelrijk en Hij heeft mij opdracht gegeven om u dit te bevelen. (25) Als u deze nacht niet gaat stelen, zal het u niet goed vergaan. U zult sterven nog vóór de hofdag voorbij is. Zorg dat dit niet gebeurt en ga alstublieft stelen. Pak uw lans en schild, bewapen u, bestijg onmiddellijk uw paard en treuzel niet.'

De koning hoorde dit. Hij vond dit erg vreemd omdat hij niemand zag. Wat kon deze boodschap betekenen? Hij dacht dat hij het in zijn slaap gehoord had. Daarom trok hij zich er niets van aan en dacht aan iets anders.

De boodschapper, de door God gestuurde engel, zei op boze toon tegen de koning: 'Karel, sta op en ga stelen. Van God moet ik u dit uitdrukkelijk bevelen, anders zult u uw leven verliezen.' Na deze woorden zweeg hij.

Omdat de koning erg geschrokken was, (50) riep hij: 'Welk ongeluk treft mij! Wat heeft dit wonder te betekenen? Is het een zinsbegoocheling die mij kwelt en mij dit wonderlijke bevel geeft? Ach, Heer in de hemel, wat voor nut heeft het voor mij om te gaan stelen? Ik ben zo rijk! Er is niemand op aarde, noch koning noch graaf, die zo rijk is aan goed als ik of hij moet mij onderdanig zijn en mij dienen. Nergens vindt men een land dat zo groot is als het mijne. Het land is helemaal van mij als keizer, van Keulen aan de Rijn tot aan Rome. Ik ben de vorst en mijn vrouw is de vorstin van de onstuimige Donau in het oosten tot aan de zee in het westen. Daarnaast bezit ik nog veel meer, Galicië en Spanje, dat ik

eigenhandig heb veroverd. (75) De heidenen heb ik daar verdreven zodat het hele land van mij werd. Waarom is het dan nodig om te gaan stelen als een armoedzaaier? Waarom gebiedt God mij dit? Ik ga liever niet tegen Zijn gebod in. Wist ik maar dat Hij het mij beval. Ik kan het nauwelijks geloven dat God mij de schande toewent dat ik zou gaan stelen.' Terwijl hij zo lag te peinzen en maar bleef piekeren, werd hij een beetje slaperig zodat hij zijn ogen sloot.

Toen zei de engel van zojuist: 'Koning, als u Gods bevel in de wind slaat, bent u verloren. Het zal u uw leven kosten.' De engel uit het hemelse paradijs zei: 'Koning, wees wijs, ga stelen als een dief, omdat God het wil.' Met deze woorden ging de engel weg en Karel sloeg een kruis vanwege al het wonderlijke dat hij had gehoord.

(100) 'Een bevel van God wil ik niet negeren. Ik zal gaan stelen, ook al is dat een schande, zelfs al word ik ervoor opgehangen. Toch had ik veel liever gehad dat God mij alles had afgenomen wat ik van Hem in leen heb, zowel mijn burchten als mijn rijk, behalve mijn wapenrusting. Ik zou dan aan de kost komen met schild en lans als iemand die arm is en een onzeker bestaan leidt. Dat zou ik veel liever willen dan dat ik gedwongen word om nu onmiddellijk te gaan stelen. Gaan stelen of Gods genade verliezen. Moge Hij me nu bijstaan. Ik wou dat ik niet hoefde te gaan stelen, ook al zou het me zeven stenen burchten aan de Rijn kosten. Hoe kan ik deze schande verklaren aan de ridders en de heren (125) die hier in het kasteel verblijven? Hoe moet ik uitleggen dat ik in deze donkere nacht alleen, zonder hulp, ga rijden in een landstreek die mij geheel onbekend is?'

Na deze gedachten maakte koning Karel zich klaar om te gaan stelen en deed zijn kostbare wapenrusting aan. Hij legde zijn wapenrusting, de beste die iemand ooit gezien had, altijd naast zijn bed. Toen hij zich zo bewapend had, liep hij door het paleis. Er was geen slot of deur die hem tegenhield. Ze waren voor hem geopend. Hij kon gaan en staan waar hij maar wilde. Er was niemand die hem zag, want iedereen lag te slapen als een roos, zoals God het wilde. Dit deed Hij vanwege de gehoorzaamheid van de koning. Gods hulp stond hem ter beschikking. (150) Toen hij de slotbrug was overgegaan, sloop hij naar de stal omdat zich daar zijn paard en paardentuig bevonden. Zonder aarzelen zadelde hij zijn prijzenswaardig paard en besteeg het. Toen hij bij de poort kwam aangereden, zag hij de wachtloper en de poortwachter. Zij beseften niet dat hun heer met zijn schild vlak bij hen was. Zij sliepen vast, zoals God dat wilde. De koning steeg van zijn paard en opende de vergrendelde poort. Hij leidde zijn paard naar buiten zonder enig gerucht te maken.

Toen ging koning Karel weer in zijn zadel zitten en zei: 'God,

Karel ende Elegast is waarschijnlijk de meest gelezen tekst uit de Middelnederlandse letterkunde. Het is een van de kroonjuwelen van deze literatuur. Het is ook onze enige volledig overgeleverde Frankische ridderroman. Al in de middeleeuwen was *Karel ende Elegast* wijdverbreid en bijzonder populair. Op scholen in Nederland en Vlaanderen is het veruit de meest besproken en meest gelezen Middelnederlandse tekst.

Koning Karel de Grote verblijft in zijn paleis in Ingelheim. Morgen zal hij er een hofdag houden. 's Nachts wordt hij tot drie keer toe door een engel bevolen om te gaan stelen. Hij gehoorzaamt dit goddelijk bevel. Op rooftocht in een woud komt hij tot inzicht. Hij heeft zijn leenman Elegast ten onrechte verbannen en heeft daar nu spijt van. Hij bidt tot God dat hij Elegast als diefjesmaat mag hebben. God verhoort zijn gebed en Karel ontmoet Elegast, aan wie hij zich na een tweegevecht voorstelt als Adelbrecht. Samen gaan ze op dievenpad. Tijdens een inbraak komt Elegast erachter dat Eggerik van Eggermonde een plan heeft gesmeed om morgen de koning te vermoorden. Hij zegt dat tegen Adelbrecht. Die begrijpt nu waarom God hem bevolen heeft uit stelen te gaan. De volgende dag wordt Eggerik verslagen in een tweegevecht als godsoordeel en opgehangen. Elegast wordt in ere hersteld en krijgt Eggeriks vrouw. 'Si waren tsamen al haer lijf.'

De neerlandicus Robert Castermans heeft *Karel ende Elegast* vertaald in hedendaags Nederlands en voorzien van een uitgebreide toelichting. Daardoor is deze uitgave geschikt voor middelbare scholieren, studenten Nederlands en iedereen die dit spannende ridderverhaal wil lezen zonder afgeleid te worden door verklarende voetnoten.

Dit meesterwerk is onmiskenbaar een van de hoogtepunten van onze middeleeuwse letterkunde, een schitterende diamant, een formidabel kunstwerk – prof. dr. Jozef Janssens

Het mooiste Nederlandse ridderverhaal uit de middeleeuwen – dr. Ton Duinhoven

Bestel nu

**KAREL EN ELEGAST
(KAREL ENDE ELEGAST)**

De bovenstaande pagina's
zijn slechts een deel van het boek:

**Karel en Elegast
(Karel ende Elegast)**

**De beste versie van de Middelnederlandse tekst en
een vertaling in hedendaags Nederlands
in doorlopend proza**

van

Robert Castermans

Bestel het hele boek voor slechts € 17,95
via www.bravenewbooks.nl
of via een (internet)boekhandel.

www.bravenewbooks.nl/robertcastermans > alle boeken